

Fikirleri ve Mücadelesiyle Mehmet Akif Ersoy

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Adem Yıldırım

Arş. Gör. Betül Karaçöl

Yazarlar

Prof. Dr. Burhan Baltacı - Prof. Dr. Cem Tuna

Prof. Dr. Nurullah Çetin - Doç. Dr. Arslan Karaoğlan

Dr. Öğr. Üyesi Adem Yıldırım - Dr. Öğr. Gör Ebubekir Eraslan

Dr. Öğr. Üyesi Emel Nalçacıgil Çopur - Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sağlam

Dr. Öğr. Üyesi Mesut Cevher - Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Necip Yılmaz

Dr. Öğr. Üyesi Nuriye Değirmen - Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şahan

Dr. Öğr. Üyesi Resul Özavşar - Dr. Öğr. Üyesi Sadiye Kayaarslan

Dr. Öğr. Üyesi Şuayip Karataş - Arş. Gör. Dr. Rabia Yıldırım

Ankara 2022

Fikirleri ve Mücadelesiyle Mehmet Akif Ersoy

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Adem Yıldırım
Arş. Gör. Betül Karaçöl

Yazarlar

Prof. Dr. Burhan Baltacı
Prof. Dr. Cem Tuna
Prof. Dr. Nurullah Çetin
Doç. Dr. Arslan Karaoğlan
Dr. Öğr. Üyesi Adem Yıldırım
Dr. Öğr. Gör Ebubekir Eraslan
Dr. Öğr. Üyesi Emel Nalçacıgil Çopur
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sağlam
Dr. Öğr. Üyesi Mesut Cevher
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Necip Yılmaz
Dr. Öğr. Üyesi Nuriye Değirmen
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şahan
Dr. Öğr. Üyesi Resul Özavşar
Dr. Öğr. Üyesi Sadiye Kayaarslan
Dr. Öğr. Üyesi Şuayip Karataş
Arş. Gör. Dr. Rabia Yıldırım

ISBN: 978-625-7305-67-9

1. Baskı
Mart, 2022 / Ankara

Yayın Sertifika No: 46683

Matbaa Sertifika No: 46682

Grafiker Yayınları
Yayın No: 432
Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı, Baskı ve Cilt
Grafiker
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Oğuzlar Mahallesi
1396. Cadde No: 6/A
06520 Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafiker@grafiker.com.tr
Web : grafiker.com.tr

Kitap bölümlerinde yer alan yazıların hakları saklı olup, yazıların tamamı ve bir kısmı kaynak gösterilmeden iktibas edilemez. Kitap bölümlerinde yer alan yazıların dil, bilim ve hukuksal açıdan her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 5

MEHMET AKİF ERSOY'DA SİYASET DÜŞÜNCESİ 9
Adem Yıldırım

MEHMET AKİF ERSOY'UN SAFAHAT ADLI ESERİNDE EĞİTİM GÖRÜŞLERİ 33
Cem Tuna

SAVAŞ YILLARININ GÖLGESİNDE İSTİKLAL MARŞI PERSPEKTİFİNDEN MEHMET AKİF ERSOY'UN GENÇLİKTEN BEKLENTİLERİ 69
Sadiye Kayaarslan

MEHMET AKİF ERSOY'UN MEDENİYET ANLAYIŞI VE BATI ALGISI 101
Mustafa Necip Yılmaz

METAFOR TEORİSİNE GÖRE MEHMET AKİF'TE GELİŞMİŞLİK VE GERİ KALMIŞLIK KAVRAMLARI 119
Resul Özavşar

MEHMET AKİF ERSOY'UN EĞİTİM HAYATI VE EĞİTİM ANLAYIŞI 153
Rabia Yıldırım

İSTİKLAL MARŞI'MIZIN BENDLER HALİNDE TAHLİLİ 195
Nurullah Çetin

"İSTİKLAL MARŞI"NIN GRAMERİ 265
Ebubekir Eraslan

VAAZLARINDA KULLANDIĞI ÂYETLER BAĞLAMINDA MEHMED ÂKİF ERSOY'UN VERDİĞİ TOPLUMSAL MESAJLAR 309
Şuayip Karataş

MEHMET AKİF ERSOY'UN MEÂL'İNİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME 343
Arslan Karaoğlan

محمد عاكف أرصوي نظرته إلى القرآن ومنهجه في التفسير
MEHMET ÂKİF ERSOY'UN TEFSİR METODU VE KUR'ÂN'A YAKLAŞIMI 379
Mesut Cevher

MEHMET AKİF'İN KUR'AN YORUMUNA BİR KATKI -NASRULLAH KÜRSÜSÜNDEKİ VAAZINDA ATIF YAPTIĞI AYETLER 397
Burhan Baltacı

MEHMET ÂKİF'İN ŞİİRLERİNDE KUR'AN KISSALARI TEDÂÎLERİ 411
Emel Nalçacıgil Çopur

M. AKİF'İN ZİHİN DÜNYASINDA KURAN-SÜNNET İLİŞKİSİ 435
Ramazan Şahan

MEHMET ÂKİF'İN ŞİİRLERİNDE HADİSLE İKTİBÂS 469
İbrahim Sağlam

BİR VETERİNER OLARAK MEHMET AKİF 487
Nuriye Değirmen

M. AKİF'İN ZİHİN DÜNYASINDA KURAN-SÜNNET İLİŞKİSİ

Ramazan Şahan*

Özet

Bazı dönemlerin kendine has bazı moda deyimleri olur. Son zamanlarda da "Bize Kur'ân yeter, onun dışında hiçbir kaynağa, bilgiye dolayısıyla hadîse/sünnete de gerek yoktur" gibi anlayışlar daha bir belirginlik kazanmaktadır. Bunu söylerken de pek çok kişi kendine ciddi bir dayanak bulmuşçasına Âkif'in şu mısralarını kullanmaktadır:

"Doğrudan doğruya Kur'andan alıp ilhamı
Asrın idrakine söyletmeliyiz İslamı"

Bir sözü bağlamından koparıldığı zaman hele ki o sözü söyleyenin gerçek yaşantısı, fikri, zikri ve amacı bilinmiyorsa ilgili söz tamamen okuyan ve yorumlayan kişinin zihninizdeki kalıplara göre şekil alacaktır. Dolayısıyla Âkif'i tanımadan, onun hayatını ve eserlerini iyice incelemeden bir iki mısrasına bakarak onun fikir dünyasını, duygu ve düşüncelerini anlamak kolay olmasa gerektir. Âkif'ten bize kalan en önemli eseri "Safahat" adlı şiir kitabıdır. "Sebîlü'rreşad" veya "Sırat-ı Mustakim" adlı dergisi ise büyük oranda Âkif'in zihin dünyasını ve düşünce kodlarını vermektedir. Bu tür eserleri ve Akif'in hayatını anlatan diğer neşriyat iyice okunmadan onun Kur'ân ve sünnete bakış açısı tam olarak kavranamaz.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati ABD Öğretim Üyesi, ramsahan@gmail.com; Orcid: https://orcid.org/0000-0002-7277-4795. GSM: 0505 468 93 68

Âkif Kur'ân-ı Kerîm'i öncelemekle birlikte yeri geldikçe Kur'ân'ın açıklayıcısı olan hadislerden ve onun tebliğcisi Hz. Peygamberden de müstağni kalmaz. Zaten ayetleri serlevha yapıp şiirlerle açıkladığı gibi hadisleri de aynı şekilde serlevha yapıp yorumlar. Bazen de söz arasında yeri geldikçe bazı hadislere ve Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine yer verir. Gerek "Necid Çöllerinden Medine'ye" gerekse "Bir Gece" adlı şiirleri ise onun hem Peygamber aşkını hem de ona karşı olan duygu ve düşüncelerini izah etmeye yeterlidir.

Âkif'in yazdıklarından, satır aralarından onun düşüncelerine dair bir kanaat elde edilebilse de o zaten Kur'ân, sünnet ve hadis konularında açıkça fikrini beyan ederek yoruma da mahal bırakmamıştır. İşte bu çalışmada Âkif'in Kur'ân-ı Kerîm'e olan hayranlığıyla birlikte onun Kur'ân-Sünnet ayrılmazlığını ifade eden fikirleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Kur'ân, Sünnet, Hadîs, İslamcılık.

15/11/2021

Giriş

Mehmed Akif deyince akla İslam ve Kur'ân gelir. Akif'in dünyasının merkezi Kur'andır. Bunu, kendisi açıkça belirtmiştir. Ona göre yapılacak iş: "Doğrudan doğruya Kur'andan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı" şeklinde özetlenebilir. Çünkü, Kur'an-ı Kerîm'in prensiplerini uygulayarak, mükemmel ve örnek bir millet olunacağını bu millet tarihinde tecrübe etmiştir.

İstiklal marşımızın şairi Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936), yazdığı şiirleriyle Türkçe'nin zenginliği kadar dini ve milli meselelere de katkıları olmuş bir Kur'ân şairidir. Bundan dolayı 2011 yılı ülkemizde Mehmed Âkif Ersoy yılı kabul edildiği[1] gibi 2021 yılı da yine İstiklâl Marşı'nın kabulünün 100. yılı olması dolayısıyla Akif Yılı olarak kabul edilmiştir.

Âkif'in en önemli eseri olan "Safahat" çoğunlukla ayetleri, hadisleri, dini ve milli meseleleri konu edinmiştir. Şunu hemen söylemek gerekir ki Âkif, Kur'ân'dan aldığı ilhamla şiirler yazmakla beraber o günümüzde "Bize Kur'ân yeter" diyerek hadisi, sünneti dolayı-

1 *aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-12228/mehmet-akif-ersoy-yili-etkinlikleri.html.*

sıyla Peygamberimiz (s.a.v.) Hz. Muhammed Mustafa'yı devre dışı bırakmaya çalışanlara öncülük etmiş biri değildir. Akif Kur'ân-ı Kerîm veya İslam deyince hadîs ve sünnetin de bu işin ayrılmaz bir parçası olduğunun farkındadır. Bunu Âkif'in hayatını ve fikirlerini incelediğimiz zaman gördüğümüz gibi, onun Safahat adlı eserinde de yer yer görmekteyiz. Özellikle Safahat'ın; Hakkın Sesleri, Hatıralar ve Gölgeler gibi bölümlerinde bu Kur'ân-Sünnet bütünlüğünü açıkça görmekteyiz. O, bazen bir ayet veya hadisi konu edinip onu edebî bir üslupla mısralara aktarmış; bazen Süleymaniye Kürsüsü ve Âsım bölümlerinde olduğu gibi dini ve milli bir meseleyi konu edinirken bir ayet ya da hadisle konuyu desteklemiş; bazen de Safahat'ın farklı yerlerinde olduğu gibi ayet veya hadisin mealini vermek yerine ona işaret edip atıf yapmış yani bir nevi manevî iktibasta bulunmuştur.

Akif elbette temel düşüncesini Kur'ân-ı Kerîm'e dayandırmakta, bütün ilhamını Kur'ân-ı Kerîm'den almaktadır. Böyle olunca da şiirlerinde, fikir ve düşüncelerinde Kur'ân-ı Kerîm'e ağırlık vermesi tabiidir.[2] Ancak bu durum onun hadis ve sünnette bigâne kaldığını göstermez. Bu çalışmanın amacı ise Âkif'in fikir dünyasında, şiir ve nesirlerinde Kur'ân'a verdiği önem kadar Peygamber (s.a.v.), hadis ve sünnete de önem verdiğini gösterebilmektir. Çünkü Âkif farklı bazı düşüncelerinden ötürü eleştiri aldığı gibi Kur'ân merkezli düşünce ve tavrından ötürü de eleştiri almaktadır. Âkif sadece bir şair değil, o toplumun dertleriyle birebir ilgilenen Müslüman bir bilim adamı, bir mütefekkirdir. O toplumun problemlerine Kur'ân'dan çare aradığı gibi yer yer sünnetten de reçeteler sunmuştur. Konu-

2 Akif'in Kur'ân Şairi olduğunu gösteren çalışmaları görmek için bk. Ercan Şen, "Âkif Literatürüne Yeni Bir Katkı: Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'ân Anlayışına Dair Yapılan Çalışmalar Üzerine Bibliyografik Bir Deneme", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6, (2015): 211-221; Hidayet Aydar, "Bir Kur'ân Müfessiri Olarak Mehmed Âkif", *Diyanet İlmi Dergi*, 32/4 (1996): 25-50; Musa Bilgiz, "M. Âkif'in Şiir ve Düz Yazılarında Kur'ân'dan Temalar", *EKEV Akademi Dergisi*, 15 (2003): 159-178; Ercan Şen, "İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'ân Yorumu," *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi = Journal of the Near East University Islamic Research Center*, 1/2 (2015): 163-195; Asım Öz, "Kur'an'ın İlhamı Asrın İdraki: Akif'in Eşikleri Aşan Kırılgan İslamcılığı," *Vefatının 75. Yılında Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyum Bildirileri 12-13 Mart 2011*, (2011): 251-268; Nurettin Turgay, "Mehmed Akif Ersoy'un Şiirlerinde Kur'an Etkisi ve Din Yoluyla İrşad", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (2012): 28-56; Nurettin Turgay; "Mehmet Akif Ersoy ve Kur'an'ın Birlik Mesajı", *İslâmî Araştırmalar*, 21/2 (2010): 119-126; Mahmut Öztürk, "Mehmet Akif'in "Kur'an'a Hitap" Şiiri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24/41 (2019): 73-97.

nun isminden de anlaşılacağı üzere çalışmada temel alınan kaynak Âkif'in Safahat adlı eseri ve bu eserini yazarken ilham aldığı Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerdir. İslam'ın bu iki temel kaynağına bağlı kalarak ve bunlardan ilham alarak şiirlerini yazan Akif edille-i şer'îyye denilen İslam'ın diğer temel referanslarından da vazgeçmemiştir.

1. Kur'an ve Sünnet İlişkisi

Usûl-ü fıkıh kitaplarının "Edille" bölümünde ikinci sırada "Sünnet (Hadîs)" yer alır ve birinci sırada yer alan "Kitap (Kur'ân)" yanındaki önemi ve değeri anlatılır. Sünnetin kitabı açıklama tarzı ve dinde sünnetin bağlayıcılığı bu bölümde işlenir.[3] Yine tefsir ûsûlü kitaplarında da tefsirin temel kaynakları anlatılırken sünnetin tefsirdeki yeri ve önemi[4] işlenir. Zaten sünnetin önemini vurgulayan en temel kaynak da yine Kur'ân-ı Kerîm'in kendisidir. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şerifler yani Kitap ve Sünnet ayrılmaz bir bütün olarak birbirini destekler ve açıklar mahiyette olup asla birbiriyle çelişmez ve çatışmaz. Usul kitaplarının ilgili bölümlerinde anlatıldığı gibi bu konuda yazılan özel eserler de vardır.[5] Ancak onların tamamını ve muhtevasını incelemek bu mütevazi çalışmanın sınırlarını aşar.

Kur'ân-ı Kerîm'e inanan hiçbir mümin ne Peygamberimiz (s.a.v.) Hz. Muhammed'den, ne onun dine dair sözlerinden (hadîslerden) ne de onun işlediği veya onayladığı davranışlardan vazgeçebilir. Zira bir ayette açıkça şöyle buyrulmuştur: ***"Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler ve (inanma hususunda) Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyip «Bir kısmına iman ederiz ama bir kısmına inanmayız» diyenler ve bunlar (iman ile küfür) arasında bir***

3 Abdülvehhab Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fıkh*. thk. Muhammed Edib es-Salih, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2011/1432), 36-44; Muhammed Mustafa Zühaylî, *el-Veciz fî Usuli'l-Fıkhi'l-İslâmî*, (Dımaşk : Dârü'l-Hayr, 2006/1427), 1: 183-227.

4 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 231-234; Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2012), 55-69.

5 Bu konuda kitap olarak Necati Kara, *Kur'an-Sünnet Bütünlüğü* (Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1995) adlı eseri örnek verilebileceği gibi konuya dair yazılan şu makaleler de zikredilebilir: Ünal, Mehmet, *Dinin Anlaşılmasında Kur'an Sünnet Bütünlüğüne Dair*, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Aziz Hatırasına II. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Gelenek ve Bilgi Bütünlüğü Sempozyumu Bildiri Kitabı (2019), 279-294; Sadrettin Gümüş, *Kur'an-Sünnet Bütünlüğü*, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları I, (2000), 15-26.

yol tutmak isteyenler yok mu; İşte gerçekten kâfirler bunlardır. Ve biz kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır. Allah'a ve peygamberlerine iman eden ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara (gelince) işte Allah onlara bir gün mükâfatlarını verecektir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."[6]

Bu ayetlerde açıkça yer aldığı gibi Hz. Peygamber'in ve onun sünnetinin Kur'ân-ı Kerîm'i anlama, yorumlama yani tefsirde[7] ve hayata aktarma yönünde yani dini yaşama biçiminde önemli bir yeri ve bağlayıcılığı vardır. Sünnet, İslam'da teşrî' kaynaklarından biri olduğu gibi, Kur'an tefsirinin de ana kaynaklarından biridir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) Kur'an'ı tebliğ etmekle görevli olduğu gibi, onu tefsir etmek ve açıklamakla da görevlidir.

Bazı ayetlerde peygamberin, getirdiği kitabı ümmetine açıklamakla görevli (tebyîn ve tefsîr görevi) olduğu vurgulanırken[8] bazı ayetlerde de onun bu dini teblîğ görevi vurgulanır.[9] Bir ayette "***Peygamber hevasından konuşmaz. Onun konuştukları sadece bir vahiydir***"[10] denilirken, bir diğer ayette "***Peygamber size neyi getirdiyse onu derhal alın, neyi yasakladıysa derhal kaçının***"[11] buyrulmuştur. Nisa sûresinde sıklıkla Peygambere itaat ve ona teslimiyet[12] emredilirken, Ahzab suresinde o her yönüyle "En güzel model olarak takdim edilip, bir mümin için onun verdiği kararlardan başkasını tercih hakkının olmadığı vurgulanır.[13] Bir ayette de Peygamberin emrine aykırı hareket edenlerin başlarına gelecek korkunç akıbetlerden sakınmaları istenmektedir.[14]

İşaret edilen bu ayetlerde Yüce Allah sünnetin de vahiy mahsulü olduğunu, dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emir ve yasaklarına uyulmasını, Peygambere itaat etmenin Allah'a itaat etmek olduğunu, anlaşmazlıkların çözümü için meselenin Allah ve Resulüne götürülmesini, O'nun vereceği hükme muhalefet edilmemesini,

6 Nisa 4/151-153.
7 M. Abdülazîm ez-Zurkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 2: 62 vd.; Abdülkerim Zeydan, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*, (Bağdat: 1396/1976), 177.
8 İbrahim 14/4; Nahl 16/44, 64, 89.
9 Maide 5/67; A'raf 7/61-62, 67-68, 79.
10 Necm 53/3-4.
11 Haşr 59/7.
12 Nisa 4/59, 65,69,80.
13 Ahzab 33/21, 36.
14 Nûr 24/63.

muhalefet edenlerin cezalandırılacağını, itaat edenlerin mükafatlandırılacağını bildirmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse; "Hz. Peygamber; Kur'an'ın *mücmelini tafsil, umumunu tahsis, müşkilini tavzih, neshe delâlet etme, mübhemini açıklama, garip kelimeleri beyan etme, edebi incelikler içeren ayetlerin ne kastettiğini bildirme* tarzında Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir eder. Kur'ân-ı Kerîm ile hadisler (sünnet) arasında zıtlaşma ve çelişki olmayacağı için birini alıp diğerini terk etme gibi bir tercih hakkı da olamaz.

Sünnet Kuran'daki bir hükmü pekiştirir/te'kîd eder,[15] müphemi tebyîn, mücmeli tafsil eder,[16] mutlakı takyîd, umumu tahsis eder,[17] müşkili tavzih eder; anlaşılması zor, çelişkili gibi gözüken durumlarını izah eder.[18] Ayrıca sünnet Kur'ân'da olamayan yeni hükümler de koyabilir.[19] Bütün bu sayılanlar Hz. Peygamberin sadece bir tebliğci olmadığını, dinde hüküm verme konusunda Allah'tan (c.c.) sonra ikinci bir yetkili mercii olduğunu, dolayısıyla Allah (c.c.) ve Peygamberin (s.a.v.) yani Kur'ân-ı Kerîm ile sünnetin ayrılmaz bir bütün olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Kur'ân aşığı, Kur'ân hafızı ve Kur'ân şairi olan Akif'in de bunlardan habersiz olup sünnete bigâne kalması düşünülemez.

15 Ebeveyne hürmet, yalan şehadeti yasaklamak, adam öldürmenin yasaklanması vb. olaylar bunun örnekleridir.

16 a) İslam'ın şartları, namazın, haccın keyfiyetini açıklar. b) Kur'ân'daki bazı had ve cezaları sünnet açıklar. Mesela Maide 5/38. ayette hükmü bildirilen hırsızın elinin ne kadar kesileceğini sünnet açıklar. c) En'am 6/151. ayette haksız yere adam öldürmenin yasak olduğu bildirilir. Sünnette haklı olarak üç grup insanın öldürülebileceği bildirilir. Haklı olan bu üç durum; kısas, recm, irtidad suçları olarak açıklanır. d) Peygamberimiz (s.a.v.); Bakara 2/238. ayetteki "Salât-ı Vustâ" ifadesini ikindi namazı olarak, Enfal 8/61. ayetteki "Kuvvet" kavramını da atmak olarak açıklamıştır. e) Yine Peygamberimiz (s.a.v.); Fatiha 1/6; Bakara 2/25; Bakara 2/58, 59. ayetlerdeki bazı kelimeleri izah etmiştir.

17 a) Maide 5/3. Ayette kayıtsız olarak/ mutlak şekilde yer alan leş ve kan kelimelerine Peygamberimiz (s.a.v.) bazı sınırlayıcı kayıtlar getirmiş; belirtilen bu yiyecekler deniz suyu ve ölüsü ile tahsis edilmiştir. Yine "*Size iki leş (balık ve çekirge) ve iki de kan (karaciğer ve dalak) helaldir*" şeklide açıklama yapmıştır. b) Namazın rükunlarıyla ilgili Müzzemmil 73/20. ayetinde mutlak olarak yer alan "Kur'an okumak", Fatiha ile takyîd edilmiştir.

18 Mesela Peygamberimiz (s.a.v.) Hacc 22/14 ve 23. ayet ile Meryem 19/71. (*Herkes cehenneme uğrayacak*) ayeti arasında uyumsuzluk gibi görünen durumu izah etmiştir.

19 a) Peygamberimiz (s.a.v.) evcil eşeklerin etini haram kılmıştır. b) Yırtıcı hayvanların azılı dişli olanları sünnetle haram kılınmıştır. c) Kuşların pençeli olanları sünnetle haram kılınmıştır. d) Peygamberimiz (s.a.v.) şahidle beraber yemin ile de hükmetmiştir. e) Ayette seferde iken rehinden bahsedilirken Peygamberimiz (s.a.v.) hazar/ikamette de rehine izin vermiştir. f) Peygamberimiz (s.a.v.) akileye (katilin yakınlarına) diyet ödetmiştir. g) Yine miras ayetlerinde nine ismi geçmezken Peygamberimiz (s.a.v.) nineye de miras hakkı tahsis etmiştir.

2. Âkif ve Kur'ân

Âkif çocukluğundan itibaren Kur'ân'la meşgul olduğundan Arapça'yı da güzelce öğrenmiştir.[20] Yayınlanmış ilk şiirinin "Kur'an'a Hitap"[21] olduğu bilinmektedir. İslamiyet, Kur'ân ve Âkif birbirinden ayrılması imkânsız üç isimdir.[22]

Âkif, Kastamonu'da bir sohbetinde Tefsîr-i Celâleyn'i tam 18 kere hatmettiğini ve 19. hatme devam ettiğini söylemiştir.[23] O, Kur'ân'ın baş tacı yapıldığı bir evde dünyaya gelmiş, çocukluğundan itibaren hayatı boyunca Kur'ân'la meşgul olmuş, öleceği zaman da Kur'ân dinleyerek ruhunu teslim etmiştir.[24] Böyle bir kişinin Kur'ân'la meşgul olup ona dair şiirler yazması gayet doğaldır.[25]

Âkif, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde kendisine biçilen hayat rolünü ifa eden, Kur'ân ve ilim aşığı Müslüman bir şairdir. O, modernleşme sürecinde hiçbir zaman maziyle bağlarını koparmamış ve koparma taraftarı da olmamıştır. O milletinin mazideki meziyetlerini hep hasretle ve iftiharla yâd etmiştir.[26] Diğer taraftan Âkif, çağın hızla gelişen şartları içinde bin yıllık eserlerle ve kendini yenileyememiş anlayışlarla toplumun ıslahının mümkün olamayacağını düşünmüştür.[27]

Âkif, yenilenmeyi Kur'ân'dan kopmak olarak değil, bilakis Kur'ân'a dönüş olarak görmüştür. Hatta incelenecek ve örnek alınacak toplum için sahabenin yaşadığı asr-ı saadeti önermiştir. O, Kur'ân'ın sadece lafzının değil, manasının da okunup anlaşılmasını ısrarla vurgulamış ve şöyle demiştir:

> *"Lafz-ı muhkem yalnız anlaşılan, Kur'an'ın:*
> *Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz mananın:*

20 Eşref Edib, *Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Haz. Fahrettin Gün, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011), 1: 230, 335, 415, 547-549.
21 Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat,* nşr. Ertuğrul Düzdağ (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 506-507.
22 M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Hakında Araştırmalar I* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2006), 172.
23 Edib, *Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, 122; Düzdağ, *Mehmed Âkif Hakında Araştırmalar I*, 77-78.
24 Ersoy, *Safahat*, 69. (Giriş).
25 M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Hakında Araştırmalar II* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2006), 76-96.
26 Ersoy, *Safahat*, 199. (Hakkın Sesleri).
27 Ersoy, *Safahat*, 399. (Âsım).

Ya açar Nazm-ı Celîl'in, bakarız yaprağına
Yahud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!"[28]

Âkif, Kur'ân'dan kopan toplumların gerçek anlamda İslam'la bütünleşemeyeceğini[29] şöyle belirtmiştir:

"Hani Kur'an'daki rûhun şu heyûlâda izi,
Nasıl İslâm ile birleştiririz kendimizi.?!"[30]

Âkif batı taklitçiliğine düşmeden iyi örneklerin alınmasını savunurken taassuba düşmeksizin geleneklere bağlılığı savunmuştur. Bu konuda "Eski eski olduğu için atılmaz, fenâ olursa atılır. Yeni, yeni olduğu için alınmaz, iyi olursa alınır."[31] demiştir. Âkif, sırf Kur'ân'dan hareketle diğer şer'î delilleri bir kenara bırakan "Kur'âniyyûn"[32] hareketlerinin çağdaş temsilcisi de değildir. Zaten Safahat'ında ayetleri konu başlığı yaptığı gibi yer yer hadisleri de serlevha yaparak şiirlerle açıklamıştır. O hadis konusunda çok titizdir ve sağlamını zayıfından ayırt ederek hadis nakletmeyi savunup şunları söylemiştir:

"Kitâb'ı, Sünnet'i, icmâ'ı kaldırıp attık;
Havassı maskara yaptık, avamı aldattık.
Yıkıp şerîati, bambaşka bir binâ kurduk;
Nebî'ye atf ile binlerce herze uydurduk!
O hali buldu ki cür'et: "Yecûzu fi't-tergîb..."[33]
Karar-ı erzeli fetva kesildi!... Hem ne garîb,
Hadisi vaz' ediyorken sevab uman bile var!
Sevabı var mı imiş, bir zaman gelir, anlar!
Cihanı titretiyorken nidâ-yı "Men kezebe..."[34]
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî-edebe:
Lisân-ı pâk-i Nebî'den yalanlar uyduruyor;
Sıkılmadan da "sevab işledim" deyip duruyor!" [35]

28 Ersoy, *Safahat*, 158. (Süleymaniye Kürsüsünde).
29 Âkif, bunları söylerken Tâhâ 20/124-126; Furkan 25/30; Zuhruf 43/36-37 gibi ayetlerden ilham almaktadır.
30 Ersoy, *Safahat*, 390 (Âsım).
31 Ersoy, *Safahat*, 83. (Giriş)
32 Geniş bilgi için bk. Şahin Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü -Temsilcileri, Tefsirleri ve Tefsirdeki Yöntemi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (2001): 385-408.
33 Bazılarına göre "İbadete teşvik maksadıyla olursa hadis uydurmak caizdir!"
34 *"Kim benim ağzımdan bile bile bir hadis uydurursa varacağı yer cehennemdir."* (Buhârî, İlim, 38).
35 Ersoy, *Safahat*, 247-248 (Fatih Kürsüsünde).

Âkif yeterli ilmî donanıma sahip olmaksızın "içtihâd"a kalkışıp Kur'an'dan yorum çıkarmaya çalışanları eleştirmiş, kendini müctehid zanneden bu kişilere karşı hakikati haykırmış, içtihadın gerekli şartlarını şöyle sıralamıştır:

"Bakın ne günlere kaldık: Ya beş, ya altı kopuk,
Yamaklarıyle berâber ki hepsi kılkuyruk,
Utanmadan çıkıyor, içtihada kalkışıyor!
Bu hâle karşı tahammül hakîkaten pek zor.
……..
Düşünmüyor bu kopuklar ki: Müctehid geçinen,
Zamanının olacak muktedâsı irfânen.
Kitab'ı, Sünnet'i, îcma'ı sağlam anlıyacak;
Hilafı yoklıyacak, ihtiyacı kollıyacak.
Ne içtihadı yapar, yoksa, bir alay - zimmî
Kadar nasîbe-i fıkhîsi olmıyan - ümmî?
Kuzum, eşek nalı yapsan: Bir usta çingenenin
Yanında uğraşacaksın, başında mengenenin."[36]

Bütün bunlar Âkif'in bilinen anlamda bir reformist olmadığını göstermektedir. O İslam adına ne yapılması gerekiyorsa o yolda doğru bildiklerini savunmuş, kimsenin hatırına söz söylememiştir.[37]

Eserlerinde Kur'ân, İslam, din ve ahlak temalarını işleyen Âkif, konuşma, yazı ve şiirlerinde Kur'ân'ı açıklama, yorumlama ve yaşama gayreti içinde olmuştur.[38] Bu çalışmada Âkif'in şiir ve düz yazınlarından hareketle Kur'ân ve sünnete bakış açısı ele alınacak, Akif üzerinden yanlış yollara sapmak isteyenlere fırsat verilmeyecektir.

Çocukluk döneminden itibaren Kur'an'la yoğrulan ve iman dolu bir yüreğe sahip olan Akif'in ayet ve hadislere dayalı şiirler yazması yadırganacak bir durum değildir. Nitekim Akif, daha gençlik yıllarında doğrudan Kur'ân'ı konu edinmiş ve bir şiirinde Kur'ân'a hitap ederek şunları yazmıştır:

"Yâ Rab bu nasıl Kitab-ı âli
İdrake sığışmıyor meâli"
"Ey meş'al-i hikmet-i İlâhi!
Ey mecma'-ı feyz-i bî-tenâhî!

36 Ersoy, *Safahat*, 250-251 (Âsım).
37 Düzdağ, *Mehmed Âkif Hakında Araştırmalar II*, 116-121; Ersoy, *Safahat*, 86-87 (Giriş).
38 Düzdağ, *Mehmed Âkif Hakında Araştırmalar II*, 76-96.

…
Furkan ki kitâb-ı Mustafâ'dır,
Bir mu'cize-i Hudâ-nümâdır.
Ahmed ki nebiyy-i bî-gümandır,
Kur'ân ile feyz-yâb-ı şandır.
Fe'tû... diyerek Resûl-i Ekrem,[39]
Eylerdi muannidini mülzem."[40]

Bu uzunca şiir başlı başına bir araştırma konusudur.[41] Âkif verdiğimiz kısmında Kur'ân'ın ezelî bir muize olduğunu ve defalarca meydan okumasına karşın inatçı kâfirlerin onun benzerini getiremediklerini vurgulamıştır.

Sırf bu şiirle sınırlı değil, yazdığı çeşitli şiirlerde de Akif'in Kur'an'dan ilham almaya çalışan tarafı hemen dikkat çekmektedir. Dönemin bütün alimlerinde olduğu gibi Akif de Kur'an'a yoğun bir şekilde ilgi duymaktadır. Çünkü toplumun, aydınların ve yönetimin Batı ile teması, Batı biliminin ürettiği bazı gelişmeler, Kur'an'a ve geleneğe yönelik yeni bir bakış açısı geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Akif yaşanan medeniyet krizine karşı Kur'ân-ı Kerîm'i geleneksel tasavvufi veya fıkhi açıdan yorumlamak yerine kelamî açıdan yeni bir metodla yorumlama taraftarıdır. Ona göre inanç, iman, tabiatın ve âlemlerin külli olarak izahı ve Kur'an'da mündemiç hakikatlerin çağdaş idrake yeni bir yorumla sunulması gerekir. Dolayısıyla yeni nesil bu yaklaşımı ile, bir yandan batılı müsteşriklere cevap üretmeye, öbür yandan da pozitivizmin tasallutu karşısında zihinleri altüst olmuş, itikatları sarsılmış yerli bazı sınıfları uyarmaya hazırlanıyordu.[42]

İmparatorluğun son sancılı sınıfı olarak telâkki edebileceğimiz bu yeni nesil, ileriki yıllarda daha bir temayüz edeceklerdir. Onlardan

39 Kur'an "فَأْتُوا /fe'tû!/Haydi getirin…" şeklinde defalarca meydan okumuş yani tehaddî etmiştir. Bazen tamamının benzerini getirin (Tûr 52/33-34; Kasas 28/49-50; Enfal 8/31-32) denilmiş; bazen on suresinin benzerini uydurun (Hûd 11/13-14) denilmiş; bazen tek bir suresinin benzerini getirin (Bakara 2/23-24; Yunus 10/38.) denilmiş; bazen de insanlar ve cinler hepiniz toplanın, Kur'ân'ın benzerini getirin denilmiş (İsra 17/88) fakat cevap veren olmamıştır.

40 Ersoy, *Safahat*, 506-507.

41 Bilgi için bk. Mahmut Öztürk, "Mehmet Akif'in "Kur'an'a Hitap" Şiiri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24/41 (2019): 73-97.

42 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Haz. Necmettin Türinay, İstiklal Marşı'nın 100. Yılında M. Akif Ersoy Şiir Külliyatı Safahat, (Ankara: TBMM, 2021) s. 540-541.

bir kısmı, 1918'de teşkil edilen Dârü'l Hikmeti'l İslâmiye azası arasında yer alacakları gibi, Cumhuriyet Dönemi'nin temel İslami kaynaklarını da gene aynı nesil yayıma hazırlayacaktır. Ahmet Naim, Bediüzzaman Said Nursi, Elmalılı Hamdi, İzmirli İsmail Hakkı, Ömer Rıza Doğrul bunlar arasındadır. Dolayısıyla ilmî kapasitesi onlardan aşağı olmayan, buna ilâve şiiri ve sanatı da bulunan Mehmet Akif'i, işte böyle bir grup içinde değerlendirmek gerekmektedir. Bir de tabiî onlardan farklı olarak Akif yayıncıdır ve kamuoyu ile de yakın bir teması bulunmaktadır. İşte imparatorluğun sarsıntılı döneminde Akif, Eşref Edip'le birlikte Sıratı Müstakim adlı dergiyi çıkarıyor. Orada da şiirinin yanı sıra, içinden geçtiği döneme ve Kur'an'a ilişkin makaleler yayınlıyor. Bu arada Akif'in Kur'an tefsir ve tahliline ilişkin düşünceleri de ilgili dergiden rahatlıkla takip edilebiliyor. Nitekim Sebilürreşat'ın 24 Şubat 1327 (19 Rebiülevvel 1330/8 Mart 1912 Cuma) tarihli, 183/1 numaralı sayısında çıkan Tefsir-i Şerif başlıklı yazısı bu bakımdan önemlidir. Dergi bu yazı ile tefsir konusuna önem verdiğini ortaya koyuyor, çeşitli ilim ve fenlere, tarihe, sosyal problemlere dair ayetlerin yeni bir bakış açısı ile tefsiri ihtiyacına vurgu yapıyor.

Bu bakımdan yeni dönemin öncelikleri arasında, tefsir konusunun önemli bir yer tuttuğu meydandadır. Fakat Akif Sıratı Müstakim çıkar çıkmaz kendisi tefsirler yapmaya kalkışmıyor. İlk önce, Mısırlı düşünür Muhammed Abduh'tan Asr Suresi'nin tefsirini yayınlıyor. Bilâhare kademe kademe kendisi de bu işe yöneliyor. Nitekim sadece 1912 yılında yeni bir bakışla, 32 ayet ve hadisin tefsirini yaptığı görülüyor.

1912 yılında, Akif'in Kur'an'la meşgul olduğu bir sırada, Balkan Savaşı patlak veriveriyor. Uğradığımız ağır mağlûbiyet, geri çekilme, toprak kayıpları, çeşitli siyasi ihtilâflar, ayrıca da maruz kaldığımız toplumsal çözülme ve ırkçılık cereyanları, Kur'an'la nasıl izah edilebilir diye de düşünmek durumunda kalıyor. İşte o şartlarda da ya bir ayetten yola çıkarak şiirler yazıyor, ya da yazdığı şiirin ruhuna uygun ayetler tespit ederek, onları şiirlerinin başına koymayı deniyor. Böylece de Akif'in bu yöndeki şiirleri, kendi aralarında ayrı bir grup teşkil eder hale geliyor.

Akif tefsir işine başlarken, Muhammed Abduh'u dolayısıyla Cemaleddin Efgani'yi kendine hareket noktası seçmiş olsa da Akif'e on-

ların bir tilmizi, öğrencisi gibi bakmak da büyük hata olur. Çünkü Akif kendini Kur'ân ve sünnetin dışında kimseye bağlı hissetmemiş ve öyle bir iddiada bulunmamıştır. Ancak doğru gördüğü bir fikri kimden gelirse gelsin almış ve baş tacı etmiştir. Yanlış olan fikirleri de kimden ve nerden gelirse gelsin reddetmiştir.[43]

3. Akif'in Gözüyle Sünnet ve Hadîs

Genelde "Kur'ân Şairi" diye bilinen Mehmed Akif'in hadisle alakasını ve ilgisini anlamak için şu hatıralar önemlidir: Üstadın dostlarından Ahmed Naim (Babanzade) Bey'in, "Hadis tercümesiyle meşgul olmaya başlayınca, ondan evvel vaktimi ne kadar zayi ettiğimi anladım. Bu ilim dururken başka şeyle uğraşmak ne boş şeymiş!" sözü hatırlatıldığında mecliste bulunan Akif şunu söyler:

- Ya Hacı Baba Kur'ân'la meşgul olsaydı kim bilir ne söylerdi? Hakikaten bizim bildiğimiz şeyler Kur'ân ve hadîs ilminin ve alimlerinin yanında hiç kalır."[44]

Üstad hadis ilmine ve hadislerin Türkçe'ye tercümesine de ayrı bir önem verirdi. Aksekili Hamdi Efendi bir ziyaretinde hadîs tercümesinin Kâmil Miras Efendi'ye [1875-1957][45] verildiğini söyleyince Üstad çok memnun olmuş ve şunu demiştir:

- Nâim'in vefatıyla bu eserin natamam (eksik) kalacağından çok korkuyordum. Fakat şimdi çok müteselli oldum. Diyanet Riyaseti çok isabetli bir iş yapmış…"[46]

Gerçekten üstadın da çok sevdiği yakın dostu Ahmed Naim ciddi bir işe başlamıştı ancak henüz beşte biri kadar kısmını tercüme etmişken vefat etmişti. Mehmed Akif Ersoy bu duruma çok üzülüyor ve her seferinde "Faziletli, liyakatli bir sahibi irfan çıksa da şu işi tamamlasa…" diye söylenip duruyordu. Kâmil Miras gibi ilmi yüksek bir zatın bu işi üstlenmesi üstadı gerçekten memnun ve teselli

43 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Haz. Necmettin Türinay, İstiklal Marşı'nın 100. Yılında M. Akif Ersoy Şiir Külliyatı Safahat, (Ankara: TBMM, 2021), 541.

44 Eşref Edib, *Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Haz. Fahrettin Gün, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011), s. 167.

45 Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sahih Tercümesi ve Şerhi (I-XI), ilk üç cildi Babanzade Ahmed Naim tarafından tercüme edilmiş, onun vefatıyla da Kâmil Miras tarafından tamamlanmıştır.

46 Eşref Edib, *Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Haz. Fahrettin Gün, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011), s. 168.

ederek şöyle demişti: "İşte şimdi bu iş tamam olur. Diyanet riyaseti gerçekten ehlini bulmuş…"[47]

Âkif'in Kur'ân ve hadislerle ilgili şiirleri daha çok Hakkın Sesleri, Hatıralar ve Gölgeler gibi bölümlerde geçer. Hakkın Sesleri bölümünde yer alan şiirlerden sekizinin başında bir ayet, diğer birinin başında da bir hadis yer almaktadır. Onuncu şiir "Pek Hazin Bir Mevlit Gecesi"nin başında ise, herhangi bir ayet ve hadis bulunmamaktadır.[48] Âkif burada ayet ve hadisleri serlevha yapmakla birlikte direkt ve şiirlerin tamamında baştan sona bir tefsir yapmayıp ayet ve şiirlerden aldığı ilhamla güncel meselelere ışık tutmaya çalışmaktadır.[49]

Akif'in ayet ve hadislerden yola çıkarak yazdığı şiirler, sırf bunlardan ibaret de değildir. Hakkın Sesleri'ni teşkil eden on parça şiirin dışında, Hatıralar adlı eserinde de (1917) bu nevi şiirler bulunmaktadır. Nitekim Hatıralar'ın ilk bölümünde yer alan altı şiir bu şekildedir. Onların, Hakkın Sesleri'ndeki şiirler gibi ayet ve hadisler başta verilerek, gene onlar gibi şiirlere müstakil başlıklar konulmayarak yayınlanmış olması bu bakımdan dikkat çekicidir. Yine bu şiirlerden ikisi 1913'te, üçü 1914'te, ikisi de 1915'te yazılmış ve yayımlanmıştır.[50]

Akif bu tarz şiirler yazmaktan hoşlanmaktadır, İslam toplumunda buna ihtiyaç da vardır. Başında ayet ve hadislerin yer aldığı bu şiirler okuyanları ziyadesiyle memnun etmiş, ilgilerini çekmiştir. Dolayısıyla Hakkın Sesleri'ndeki on şiir ile Hatıralar'da yer alan ilk yedi şiir, kendi aralarında bir grup teşkil ederler. Ancak Hakkın Sesleri'ndeki son şiir (Pek Hazin Bir Mevlit Gecesi) ile, Hatıralar'da yer alan ikinci şiir (Uyan), herhangi bir ayet ve hadisin tefsiri niteliğini taşımazlar. Bu şiirlerin müstakil birer başlığı da bulunmaktadır.[51]

Gerek Hakkın seslerindeki 10 şiir, gerekse Hatıralardaki 10 şiir Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislerden ilham alınarak yazılmıştır. Bazı şiirlerin başlıklarında ayet veya hadis olmasa da onlar da Akif'in iman dolu göğsünden fışkıran, Müslüman Anadolu halkının yanık

47 Eşref Edib, *Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Haz. Fahrettin Gün, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011), s. 168.
48 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Haz. Necmettin Türinay, İstiklal Marşı'nın 100. Yılında M. Akif Ersoy Şiir Külliyatı Safahat, (Ankara: TBMM, 2021) s. 537.
49 Türinay, Safahat, s. 538.
50 Türinay, Safahat, s. 538.
51 Türinay, Safahat, s. 538.

yüreğini seslendiren, Kur'ân ve peygamber sevdasını dile getiren şiirlerdir. Zaten Hakkın seslerindeki Pek Hazin Bir Mevlit Gecesi ve Hatıralar'daki Necid Çöllerinden Medineye adlı şiiri de direkt Peygamberimiz'i (s.a.v.) konu almaktadır.

Akif'in, Kur'ân-ı Kerîm'den yaptığı iktibaslar gibi serlevha yapıp altında şiirlerle izah ettiği hadislerin yanısıra zaman zaman satır aralarında kısmen iktibas ettiği, bazen de telmihte bulunduğu hadisler de vardır.

3.1. Akif'in Serlevha Yaptığı/Şiirlerle Açıkladığı Hadisler

Ayetleri şiirlerle yorumladığı gibi zaman zaman hadisleri de şiirlerle yorumlayan Âkif, onları güncel durumlara göre yorumlamaktadır.

3.1.1. Balkanlardaki Irkçılık Cereyanları İçin Şiirlerle Yorumladığı Bir Hadis

Mesela direkt alıp serlevha yaptığı hadislerden biri şudur:

"Nizar evlâdı: Yetişin ey Nizar oğulları! Yemenliler de: Yetişin ey Kahtan oğulları! dedi mi, hemen tepelerine felâket iner; hemen Allah'ın nusreti üzeririnden kalkar; hepsine birden de kılıç musallat olur."[52]

Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,
Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk![**]
Diriler koşmadı imdadına, sen bâri yetiş...
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müdhiş!
……..

Şiirin girişindeki bu mısralardan Balkanlardaki ırkçılık cereyanları neticesinde Osmanlı'dan kopan Arnavutlar'ın başlarına gelen felaketlere işaret yapılmaktadır. Balkanlardaki bu felaketler serlevha yapılan hadîs-i şerifin adeta canlı bir tasviridir. Âkif ilgili şiirin devamında ırkçılık cereyanlarına kapılan Balkan halklarına şöyle seslenmektedir:[53]

---

52 Hadis-i şerif. Ebû Abdullah Nuaym b. Hammad b. Muaviye Nuaym b. Hammad, *Kitabü'l-Fiten,* thk. Semîr b. Emin ez-Züheyri (Kahire : Mektebetü't-Tevhid, 1991/1412), 1:396.

** Babam Fatih müderrislerinden İpekli Hoca Tâhir Efendi merhumdur ki, benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim. Şi'rin daha iyi anlaşılmasına, merhumun da rahmetle anılmasına vesile olur, diye şu haşiyeyi yazmaya mecbûr oldum.

53 Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsîr Yazıları ve Vaazlar, nşr. Ertuğrul Düzdağ*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 143.

"Hani, milliyyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine.
«Arnavutluk» ne demek? Var mı şerîatte yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!
Arabın Türke; Lazın Çerkese, yâhud Kürde;
Acemin Çinliye rüchanı mı varmış? Nerde!
Müslümanlık'tâ «anasır» mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'în ediyor Peygamber.
En büyük düşmanıdır rûh-i Nebî tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!
Şu senin âkıbetin bin bu kadar yıl evvel,
Sana söylenmiş iken doğru mudur şimdi cedel?"

Sonuç kısmında ise yine aynı felaketlere düçar olan toplumlara seslenerek toparlanıp kendilerine gelmelerini istemektedir:

"Artık ey millet-i merhume, Sabâh oldu, uyan!
Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?
Ne Araplık, ne de Türklük kalacak aç gözünü!
Dinle Peygamber-i Zişan'ın İlâhî sözünü.
.....
.....[*]
Veriniz başbaşa; zîrâ sonu hüsrân-ı mübin:
Ne hükûmet kalıyor ortada billahi, ne din![**]
"Medeniyyet!" size çoktan beridir diş biliyor;
Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor.
Arnavutlar size ibret olacakken, hâlâ,
Ne bu şürîde siyaset, ne bu fasid da'va?
Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım, çoğunuz...
Size rehberlik eden haydudu artık kovunuz!
Bunu benden duyunuz, ben ki, evet, Arnavudum..
Başka bir şey diyemem... İşte perîşân yurdum!"[54]

28 Rebîülevvel 1331 / 21 Şubat 1328 (6 Mart 1913)

[*] İlk baskılarda bulunduğu halde son baskıda noktayla geçilen iki mısra şöyledir:
"Türk Arabsız yaşamaz, kim ki «yaşar» der, delidir!
Arabın, Türk ise hem sağ gözü hem sağ elidir."

[**] İlk baskılarda: "*Ne Hilafet kalıyor ortada billahi, ne din!*"

54 Âkif, *Safahat*, s. 188-192.

Bütün bu tarihlere bakıldığı zaman da olayın Balkan savaşlarının patlak verdiği döneme denk geldiği anlaşılmaktadır.[55]

3.1.2. Müslümanların Dertlerini Dert Edinme Konusunu Yorumladığı Bir Hadis

Âkif batının teknolojisini, medeniyetini, şaşaa ve debdebesini yakından görmüş ama gözü kamaşıp da kendini batı hayranlığına kaptırmamış. O "Berlin Hatıraları" adlı şiirinde Batı'nın teknoloji ve medeniyet alanındaki ilerleyişini takdirle karşılaşmış, "Şark" adlı şiirlerinde de doğunun, içinde bulunduğu perişan halleri tasvir etmiştir. Ama o hep bu İslam aleminin, doğunun geri kalmışlığına üzülmüş, "Asım" bölümünde de sıkça vurguladığı gibi Batı'daki o medeniyet ve teknolojinin İslam alemine nasıl taşınacağının hayallerini kurmuş, bütün gayreti de bu yönde olmuştur. Kısacası Akif, gece gündüz Müslümanların gelişip kalkınmasını, o eski ihtişamlı dönemlerini yeniden yakalamasını isteyen, yenilikçi ama kendini batının köhnemiş zihniyetine kaptırmayan modern, medeni, dertli, bağrı yanık bir Müslümandır. Bu nedenle gece gündüz hep Müslümanların derdiyle dertlenmiş, ömrünün büyük bir kısmını bu uğurda harcamıştır. İşte bu konuyu anlatan bir hadis-i şerifi de şöyle yorumlamıştır:

«*Kim müslümanların derdini kendine mal etmezse onlardan değildir.*» [56]

Bu hadîs-i şerif'in altında Âkif nazm halinde şunları yazmıştır:

> "*Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile...*
> *Alem aldatmaksa maksad, aldanan yok, nafile!*
> *Kaç hakîki müslüman gördümse: Hep makberdedir;*
> *Müslümanlık, bilmem amma, galiba göklerdedir!*"

Böyle şiddetli bir eleştiriyle konuya giriş yaptıktan sonra mazideki şanlı hatıralara, övünç kaynaklarına değinip, ecdadı hatırlattıktan sonra onların torunlarının perişan halini tasvir edip olması gerekenleri sıralamaktadır:

---

55 Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsîr Yazıları ve Vaazlar, nşr. Ertuğrul Düzdağ*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 159.

56 Zeynuddin Muhammed Abdürrauf b. Tacilarifin b. Ali Munavi, *Feyzu'l-ḳadîr şerhi'l-câmi's-saġîr*, thk. Hamdî ed-Demirdaş Muhammed (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1418/1998), 6: 67; Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi' Muhammed Hakim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4:459, 463.

"İstemem, dursun o pâyânsız mefahir bir yana...
Gösterin ecdada az çok benziyen bir kan bana!
İsterim sizlerde görmek ırkınızdan yadigar,
Çok değil, ancak, necîb evlada layık tek şiar.
Varsa şayed, söyleyin, bir parçacık insafınız:
Böyle kansız mıydı - haşa - kahraman eslafınız?
Böyle düşmüş müydü herkes ayrılık sevdasına?
Benzeyip şirazesiz bir mushafın eczasına,
Hiç görülmüş müydü olsun kayd-ı vahdet târumâr?
Böyle olmuş muydu millet can evinden rahnedar?
Böyle açlıktan boğazlar mıydı kardeş kardeşi?
Böyle adet miydi, bi-perva, yemek insan leşi?
Irzımızdır çiğnenen, evladımızdır doğranan!
Hey sıkılmaz ağlamazsan, bâri gülmekten utan!
«His» denen devletliden olsaydı halkın behresi:
Payitahtından bugün taşmazdı sarhoş na'resi!"

Şiirin devamında umursamaz, aldırmaz toplumların akıbetini de bir temsille şöyle vurgular:

"Kurt uzaklardan bakar, dalgın görürmüş merkebi,
Saldırırmış ansızın yaydan boşanmış ok gibi.
Lakin aşk olsun ki aldırmaz da otlarmış eşek,
Sanki tavşanmış gelen, yâhud kılıksız köstebek!
Kâr sayarmış bir tutam ot fazla olsun yutmayı...
Hasmı, derken, çullanırmış yutmadan son lokmayı!..."

Bu kıssadan hisseye gelince, asıl anlatmak istediği maksadını şöyle dile getirir:

"Bir hakikattir bu, şaşmaz, bildiğin üslûba şok:
Halimiz merkeble kurdun aynı, asla farkı yok.
Burnumuzdan tuttu düşman, biz boğaz kaydındayız!
Bir bakın: Hala mı hala ihtiras ardındayız!
Saygısızlık elverir... Bir parça olsun arlanın:
Vakti çoktan geldi, hem geçmektedir arlanmanın!
Davranın haykırmadan nakuus-i izmihlaliniz...
Öyle bir buhrana sapmıştır ki, zîrâ, haliniz:
Zevke dalmak şöyle dursun, vaktiniz yok mateme!
Davranın, zîrâ gülünç olduk bütün bir aleme,

Bekleşirken gökte yüz binlerce ervah, intikam;
Yerde kalmış, na'şa benzer kavm için durmak haram!
Kahraman ecdadınızdan sizde bir kan yok mudur?
Yoksa: İstikbâlinizden korkulur, pek korkulur![57]

21 Receb 1331/ 13 Hazîrân 1329/(26 Hazîrân 1913)

Yine bu şiirin yazıldığı tarihler de Balkan savaşlarının meydana geldiği o sarsıntılı, sıkıntılı dönemlere denk gelmektedir.

3.1.3. İslam Ahlakını Şiirlerle Yorumladığı Bir Hadis

Âkif'in en dertli olduğu konu Müslümanların inanç ve ahlak alanında sergilemiş oldukları yozlaşmalardır. Bütün şiir, yazı ve konuşmalarında hep bunu vurgular, buna dikkat çeker, Müslümanları bu içine düşmüş oldukları acıklı durumdan kurtarmanın yollarını düşünür. Zaman zaman oturur ağlar, zaman zaman farklı tavsiyelerde bulunur, zaman zaman da sitemkâr sitayişlerde bulunur. İşte aşağıdaki hadis-i şerifi serlevha yapıp altında da İslam ahlakından uzaklaşan Müslümanları kıyasıya eleştirmiştir:

Meal-i Celîli: *"Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir."*[58]

Âkif bu hadisi yorumlarken öncelikle şanlı maziyi şu şekilde hatırlatır:

"Biz ki yarmıştık şu'ûnun en büyük ummânını;
Çiğnemiştik yükselen emvac-i bî-pâyânını;
Biz ki edvarın, kurunun, hadisatın rağmına,
Hâkim olmuştuk bütün bir alemin eyyamma;"

Ardından günümüzde düştüğümüz acıklı durumları şöyle tasvir eder:

"Şimdi tek bir dalganın pamal-i izmihlaliyiz!
Şimdi sahillerde mahkümiyyetin timsaliyiz!
Böyle bir sadmeyle altüst olsun en müdhiş gemi...
Dehşetin te'sîri hala sarsıyor endişemi!"

---

57 Âkif, *Safahat*, s. 283.

58 Hadis-i şerif. Ahmed Naim, *Ahlâk-ı İslâmiyyenin Esasları*, SM, c. 9, s. 296, 1328. Bu hadîsin kaynağı bulunamadı. Ancak şu şekilde bir hadîs mevcuttur: Nevvâs bin Sem'an (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah'a (a.s.) iyilik (birr) ve günah hakkında sordum. Bana şu cevabı verdi: *'İyilik (birr), güzel ahlâktır. Günah da içini rahatsız eden ve başkasının muttali olmasından korktuğun şeydir.'"* [Müslim, Birr 15; Tirmizî, Zühd 52.] Ayrıca Gazali, Zübdetü'l-İhya, s. 316'da *"ed-dînu husnu'l-hulk"* şeklinde bir ibare vardır. Ancak onun da dipnotunda kaynak verilmemiş, sadece M. b. Nâsır el-Mervezî diye not düşülmüştür.

Sonra Müslümanları bu felaketlere sürükleyen zihinsel tasavvurları şöyle teşhis etmektedir:

"Öyle salgındır felaket, öyle anîdir ölüm:
Hem görür göz, hem aceb rü'ya mıdır, der, gördüğüm?
Nerde rü'ya! Gördüğün ayniyle vaki'dir senin.
Gayr-i vaki' noktalar: Ancak o mühlik sadmenin,
Bir dışardan, bir kaza, bir nagehanî olması;
Bir de - en yanlış kana'at - asümanî olması."

Daha sonra da Âkif bu yanlış kanaatleri eleştirir, doğrusunu da şu şekilde ortaya koyar:

"Dahilidir sadme... Hariçten değil... Asla değil!
Sonra, olmaz ez-kaza dünyâda bir şey, böyle bil!
Nagehanî lafzının ma'nası yoktur, herzedir:
En beyinsizler bu istikbâli zîrâ kestirir.
Gökten inmez bir de hiçbir şey... Bütün yerden taşar;
Kendi ahlâkiyle bir millet ölür, yâhud yaşar."

Yanlış kanaatlerden biri çarpmanın, sarsıntının ve yıkımın dışardan gelmesidir. Oysaki Âkif'e göre yıkım içerden olmaktadır. Felaketler ansızın gelmektedir fikrini de eleştiren Âkif, felaketlerin göz göre geldiğini ama kimsenin aldırmadığını belirtir. Bir de bütün felaketlerin gökten başımıza yağdığına inanılır ama Âkif bu kanaatin de yanlış olduğunu, felaketlerin de güzelliklerinde yerden taştığını belirtip, toplumsal felaketlerin, içinde bulundukları ahlaki yaşantıyla bağlantılı olduğunu belirtir. Sonra da başımıza gelen felaketlerin asıl sebebine vurgu yapar, bütün meselenin ahlakî kokuşmuşluk olduğunu şöyle belirtir:

"Çiğnenirsek biz bugün, çiğnenmek istihkaakımız:
Çünkü izzet nerde, bir bak, nerdedir ahlâkımız.
Müslümanlık pak sîretten ibaretken, yazık!
Öyle saplandık ki levsiyyata: Hala çıkmadık![*]
Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldırmamak;
Kendi asüdeyse, dünyâ yansa, baş kaldırmamak;
Ahdi nakzetmek, yalan sözden, tehaşî etmemek;

[*] Sebilürreşad neşrinde bu mısradan sonra bir beyit daha vardır:
Rûh-i gayret ölmüş artık, her şenaat bizdedir.
Duygusuzluk bizde, bin mühlik kanaat bizdedir!

Kuvvetin meddahı olmak, aczi hiç söyletmemek;
Mübtezel birçok merasim: inhinalar, yatmalar,
Şaklabanlıklar, riyalar, muttasıl aldatmalar;
Fırka, milliyyet, lisan namıyle daim ayrılık;
En samimî kimseler beyninde en ciddî açık;
Enseden arslan kesilmek, cebheden yaltak kedi...
Müslümanlık bizden evvel böyle zillet görmedi!
Halimiz bir inhilal etmiş vücudun halidir;
Rûh-i izmihlalimiz ahlâkın izmihlalidir."

En sonunda da öz olarak Müslümanların yeniden nasıl kurtulup feraha ereceğini şu mısralarla özetlemiştir:

"*Sade bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli:*
Bir halas imkânı var: ahlâkımız yükselmeli.[**]
Yoksa pek korkunç olur katmerleşip hüsrânımız...
Çünkü hem dünyâ gider, hem din, eğer yapmazsanız."[59]
28 Receb 1331/20 Hazîrân 1329 (3 Temmuz 1913)

Âkif bütün meseleleri toparlayıp "İslam demek, güzel ahlak demektir" meselesinde özetleyerek ahlakı güzel olmayan toplumların diğer yaptıklarının bir kıymetinin olmadığını vurgulamaktadır.

3.2. Akif'in Satır Aralarında Değindiği/Şiirlerinde İşaret Ettiği Hadisler

Âkif ayetlerde yaptığı gibi hadislerde de bazılarını bizzat konu edinip genişçe açıklar, bazı hadislere de yeri geldikçe satır aralarında yer verir. İşte onlardan tespit edebildiklerimizi aşağıda açıklamaya çalışalım.

3.2.1. Zamanı/Anı İyi Değerlendirmek

Âkif'in söz arasında yer verdiği hadislerden biri aşağıdaki gibi olup "Hasbihâl" adlı şiirine şöyle bir beytle başlamaktadır:

"*Mâ medâ fâte; ve'1-mü'emmelü gaybun, Feleke's-sâatü'lletî ente fîha.* / Geçen zaman kaybolup gitti. Geleceğin ne olduğu ise belli değil. Sen ancak, içinde bulunduğun ânın sahibisin. Ama o da geçmek üzeredir."

[**] Sebilürreşad neşrinde bu beytin yerinde başka bir beyit vardır:
Müslüman kim? Din nedir? Evvelce tahkik etmeli;
En büyük düştür odur, hakkıyle tatbik etmeli.

[59] Âkif, *Safahat*, s. 287-288.

Arapça olan bu beyti Âkif alıp şiirleriyle şöyle yorumlamaktadır:

"Büyük bir şâirin düstûr-i hikmettir şu ihtârı;
Velev duymuş da olsan yolsuz olmaz şimdi tekrarı:
«Geçen geçmiştir artık; ân-ı müstakbelse mübhemdir;
Hayâtından nasibin: Bir şu geçmek isteyen demdir.»
Evet, maziye ric'at eylemek bir kerre imkânsız;
Ümidin sonra istikbâl için sağlam mı? Pek cansız!
Bugünlük iş bugün lâzım yapılmak, yoksa ferdaya
Bırakmışsan... O ferdalar olur peyveste ukbâya!
Benim on beş yıl evvelden kalan işler durur hâlâ;
Yarın bir başlayıp yapsam demiştim, bak, demin hatta!
"Müsevvifler için dünyâda mahvolmak tabî'îdir."[**]
Bu bir kaanûn-i fıtrattır ki yok te'vîli: Kat'îdir.
Sakın ey nûr-i dîdem, geçmesin beyhude eyyamın;
Çalış hâlin müsâidken... Bilinmez çünkü encâmın."[60]

Âkif, "Yarına erteleyenler, -cek, -cak edebiyatı yapanlar helâk olmuştur" şeklindeki Arap atasözünü önceleri "Hadis-i Şerif" diye vermişse de daha sonra bunun hadîs olmadığını anlayınca sonraki baskılardan o notu da çıkarmıştır.[61] Bu lafızda bir hadîs olmasa da zamanın, boş vaktin, hayatın, gençliğin kısacası eldeki tüm imkanların kıymetini bilmeyi tavsiye eden başka hadisler de vardır.[62]

3.2.2. Din Garip Başladı Hadîsi

Bir hadis-i şerifte din ile alakalı şöyle buyrulmuştur: "*Gerçekten din garip olarak başladı ve başladığı gibi de tekrar garip olarak aslına dönecektir. Gariplere müjdeler olsun!*" (إِنَّ الدِّينَ بَدَأَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ؛ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ)[63] İslam dini ilk başlangıçta sahipsiz, garip ve öksüz bir du-

[**] «*Heleke'l-müsevvifûn...*»/ *"Bugünün işini yarına bırakanlar helak olur."* (Hadîs-i Şerîf)

60 Âkif, *Safahat*, s. 135-136.

61 Âkif, *Safahat*, s. 135. M. Ertuğrul Düzdağ'ın düşmüş olduğu 462/a. nolu dipnot.

62 Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"İki nimet vardır ki insanlardan çoğu bu konuda aldanmıştır: Sağlık ve boş zaman."* (Buhârî, Rikak 1. Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd 1; İbni Mâce, Zühd 15). Bir başka hadiste de şöyle buyrulmuştur: "*Beş şey gelmeden evvel beş şeyin kıymetini bil: İhtiyarlık gelmeden gençliğin kıymetini bil. Hastalık gelmeden sağlığın kıymetini bil. Fakirlik gelmeden zenginliğin kıymetini bil. Meşguliyet gelmeden boş vaktin kıymetini bil. Ölüm gelmeden hayatın kıymetini bil.*" Bkz. İbn Ebi Şeybe, *Musannifu İbn Ebi Şeybe*, 7: 77; Nesâî, *Sünen*, Mevaiz, 57; Hakim, *el-Müstedrek*, 4: 341; Nevevî, *Riyazu's-Salihin*, s. 112. (H. No: 87. Dipnot: 5). Ayrıca bk. Buhârî, Rikak 3; Tirmizî, Zühd 25.

63 İbn Ebi Şeybe, *Musannifu İbn Ebi Şeybe*, 7: 77; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15: 22; Tirmîzî, *Sünen*, 5:18.

rumdaydı. Gün geldi ilahi yardım ve nusret sayesinde tüm hicaz bölgesine yayıldı ve hatta tüm dünyaya sesini duyurdu. Fakat zaman gelecek İslam yine ilk başlangıçtaki gibi garip kalacak, insanlar bu dine gereken önemi vermeyeceklerdir. Akif Safahat adlı eserinde bu hadisi doğrudan kullanmasa da Süleymaniye Kürsüsünde'ki vaizin ağzından şunları nakletmektedir:

"Hüsn-i zanneylediğim bir iki fazıl hocanın,
İstedim fikrini açmak; dedim: Artık uyanın!
Memleket mahvoluyor, din de beraber gidiyor;
Size Kur'an, bakınız sade uzaktan mı diyor?»
Memleket mahvolacak, olmıyacak... Baştakiler,
Düşünürler ona mevcûd ise bir çare eğer.
Gelelim dîne: Ne mümkün çalışıp kurtarmak?
***"Bede'e'd-dînu garîben..."** sözü elbet çıkacak.»*[*]
Dediler. Yoklıyayım şimdi avamın da biraz,
Nedir efkarı, dedim. Hey gidi vurdum duymaz!
Öyle dalgın ki, meğer sûrunu İsrafil'in,
İşitip, yattığı yerden azıcık silkinsin!
Yürüyor, altı çürük toprağa gelmiş, seyyar
Bir mezarlık gibi: Her nasiye bir seng-i mezar!
Duymamış kaygı denen duyguyu vicdanında.
Okunur her birinin cebhe-i hüsranında,
«Ne gelenden haberim var, ne gidenden haberim;
Serserî kevne gelelden beri sersem gezerim!»[64]

Görüldüğü gibi Âkif burada da söz arasında bir hadis-i şerife atıfta bulunuyor, vurgu yapıyor ama burada amacı hadis nakletmek değil, bir hadîsin alimlerce yanlış algılanıp yanlış yorumlandığına dikkat çekmek istiyor.

3.2.3. Şiir ve Sözün Gücüne Dair Hadîs

Âkif muhatabın durumuna göre bazen sözü alabildiğinden fazla uzatır. Bazen de eğer muhatap konuyu zaten biliyorsa değinip geçer. Mesela Âsım Bölümü'nde Köse İmam'la şairliği ve şiiri tar-

[*] «*İslam, garib olarak başladı; yine başladığı gibi garib olacak*» mealindeki hadîs-i şerîfe işaret ediliyor. Müslim, İman, 232.

64 Âkif, *Safahat*, s. 151.

tışmaktadır. Bütün hepsini Âkif yazmış olsa da orada Köse İmam Âkif'i ve şairliğini beğenmez, yeri gelmişken de şiire dair bir hadis-i şerif nakledip geçer. İşte söz arasında değinip geçtiği hadislerden biri de şudur:

"Beni söyletme, neler var daha!
– Tekmilleyiver...
Sâde pek sövme ki, Peygamberimiz şi'ri sever.
*– Vakıa «**inne mine'ş-şi'ri...**» büyük bir ni'met;*
Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lâkin , hikmet.[**]
Ben ki Attar ile Sa'dî'yi okur, hem severim;
Başka vadileri tutmuşlara ancak söverim.
Hem senin şi're müdafi' çıkışın ma'nasız:
Sana şâir diyen, oğlum, seni gördüm yalnız:"

Âkif'in burada değinip geçtiği hadîsin orijinali ve manası şöyledir: "*İnne mine'l-beyâni sihran ve inne mine'ş-şi'ri hikmeten / Öyle beyan vardır ki sihirdir, öyle şiir vardır ki hikmettir.*"[65]

Muhtabı konuyu zaten bildiği için muhabbet esnasında değinip geçmiştir. Ancak buradan Âkif'in şiirlerinde kullanacak kadar hadîs kültürüne de vakıf olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.4. Kader Mevzûsu ve Tâûn Hadisi

Safahat'ın Fatih Kürüsüsü'nde adlı bölümünde çalışma, azim ve tevekkül gibi önemli konulara değinen Âkif Kader mevzusunu yanlış anlayanları da eleştirir, yeri gelmişken kader konusunda Peygamberimiz'den (s.a.v.) rivayet edilmiş olan hadislere de değinir. Şiirin ilgili kısmını şöyle verebiliriz:

"Görür de halini insan, fakat, bu derbederin;
Nasıl günahına girmez tevekkülün, kaderin?
Sarılmadan en ufak bir işinde esbaba,
Muvaffakıyyete imkân bulur musun acaba?
Hamakatîn aşıyor hadd-i i'tidali, yeter!
Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster!
«Kader» senin dediğin yolda şer'a bühtandır;

[**] *"Öyle şiir vardır ki hikmettir; öyle beyân vardır ki sihirdir."* (إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا، وَإِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْمًا)

65 Buhârî, Edeb, 90; Ebû Dâvud, Edeb, 95, (5010); Tirmizî, Edeb, 69, (2847); İbnu Mâce, Edeb, 41, (3755); İbrahim Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 8:182.

Tevekkülün, hele, hüsrân içinde hüsrândır.
Kader feraiz-i îmana dahil... Amenna...
Fakat yok onda senin sapmış olduğun ma'na.
Kader: Şeraiti mevcûd olup da meydanda,
Zuhûra gelmesidir mümkinatın a'yanda.
Niçin, nasıl geliyormuş... O büsbütün meçhûl;
Biz ihtiyarımızın sûretindeniz mes'ûl.
Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknah;
Senin vazîfen ita'at ne emrederse îlah.
O, sokmak istediğin, şekle girmesiyle kader;
Bütün evamiri şer'in olur bir anda heder!
Neden ya, Hazret-i Hakk'ın Resül-i Muhterem'i,
Bu bahsi men' ediyor mü'minine, boş yere mi?[66]

Burada Âkif, Peygamberimiz'in (s.a.v.) kader mevzusundaki yasaklayıcı hadislerine işaret etmektedir. Ancak yine konu yaygın ve bilindik olduğundan, muhatablarının da meseleyi bildiğini farz ederek değinip geçmekte, uzun uzadıya üzerinde durmamaktadır. Devamında ise yine Ashabın tavrından örnek bir kıssa naklederek, bir hadîse işaret etmektedir. Şiirin devamı da şöyledir:

"Kader deyince ne anlardı dinle bak Ashab:
Ebû Ubeyde'ye imdada eylemişti şitab,
Maiyyetindeki askerle bir zaman Faruk.
- Tereddüt etme sakın, çünkü vak'a pek mevsuuk -
Tarik-ı Şam'ı tutup doğru «Surg»a indi Ömer.
Ebû Ubeyde hemen koştu almasıyle haber.
Halîfe, Hazret-i Serdar'a: «Nerdedir ordu?
Ne yaptınız? Yapacak şey nedir?» deyip sordu.
Ebû Ubeyde: «Vebâ var!» deyince askerde;
Tevabi'iyle Ömer durdu kalkacak yerde.
«Vebâya karşı gidilmek mi, gitmemek mi iyi?»
Muhacirin-i kiramın soruldu hep re'yi.
Bu zümreden kimi: «Maksad mühim, gidilmeli» der;
«Hayır, bu tehlikedir» der, kalan Muhacirler.
Halîfe böyle muhalif görünce efkârı;

66 Hadis-i şerif: "*Kader hakkında ileri geri konuşmayın, zira kader Allah'ın sırrıdır.*" Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân Müttaki Hindi, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, neşr ve tashih: Bekri Hayyani, Saffet Sakka (Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405), 1:132.

Çağırdı: Aynı -tereddüdde buldu Ensar'ı.
Dağıttı hepsini, lakin sıkıldı... Artık ona,
Muhacirîn-i Kureyş'in müsinn olanlarına
Müraca'at yolu kalmıştı; sordu onlara da.
Bu fırka işte bila-kayd-ı ihtilaf arada;
«Vebâya karşı gidilmek hata olur» dediler;
«Yarın dönün!» diye Ashab'a emri verdi Ömer.
Ale's-seher düzülürken cemaatiyle yola,
Ebû Ubeyde çıkıp: «Ya Ömer, uğurlar ola!
Fırarınız kaderu'l-lahtan mıdır şimdi?»
Demez, mi, Hazret-i Faruk döndü: «Doğru, dedi,
Şu var ki bir kaderu'l-lahtan kaçarken biz,
Koşup öbür kaderu'1-laha doğru gitmedeyiz.
Zemini otlu da, etrafı taşlı bir derenin
İçinde olsa deven ya Eba Ubeyde, senin;
Tutup da onları yalçın bayırda sektirsen,
Ya öyle yapmıyarak otlu semte çektirsen,
Düşün: Kaderle değildir şu yaptığın da nedir?»
Ömer bu sözde iken İbn-i Avf olur zâhir,
*Hemen rivayete başlar hadîs-i tâûnu**
Ebû Ubeyde tabî'i susar duyunca bunu.
Muhacirîn-i Kureyş'in, kibar-ı Ashab'ın,
Şerîatin koca bir rüknü: İbn-i Hattab'ın;
Kader denince ne anlardı hepsi, anladın a!...
Utanmadan yine kalkışma Hakk'a bühtana."[67]

Görüldüğü gibi Âkif, yeri geldikçe ayetlere yer verdiği gibi, zaman zaman hadislere bazen de ashâbın görüş, düşünce ve tavırlarını anlatan rivayetlere de yer vermektedir. Mesela bu askeri seferde meydana gelen meşhur olayı naklederken "Taûn hadisi"ni gündeme getirmektedir ancak konu muhataplarca bilindiğinden değinip geçmektedir.

3.2.5. Sünnet Yerine Hurafe ve Taassub Eleştirisi

Âkif, Süleymaniye Kürsüsünde'ki vaizin ağzından bir zamanlar ilmin merkezi olan Taşkent, Buhara, Semerkant gibi yerleri dolaşıp

* "*Vebâ olan yere girmeyin; vebâ olan yerde iseniz çıkmayın.*" (Hadis-i şerif). Buharî, Tıb, 30.
67 Âkif, *Safahat*, s. 241-243.

oralardaki halkın ve hocaların duygu ve düşüncelerini serdeder. Oradaki hurafe ve taassub anlayışını uzunca anlattığı şiirinin bir bölümünde şunları söyler:

"Ya ta'assubları? Hiç sorma, nasıl maskaraca?
O, uzun hırkasının yenleri yerlerde, hoca,
Hem bakarsın eşi yok dîne teaddîsinde,
Hem ne söylersen olur dîni hemen rencide!
Milletin hayrı için her ne düşünsen: Bid'at;
Şer'i tağyir ile, terzil ise -hâşâ- sünnet!
Ne Huda'dan sıkılırlar, ne de Peygamber'den.
Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden,
Çekecek memleketin hâli ne olmaz, düşünün!
Sayısız medrese var gerçi Buhârâ'da bugün...
Okunandan ne haber? On para etmez fenler,
Ne bu dünyâda soran var, ne de ukbâda geçer!
Ümdebâ doğrusu pek çok, kimi görsen: Şâir.
Yalınız, şi'rine mevzu iki şeyden biridir:
Koca millet! Edebiyyâtı ya oğlan, ya karı...
Nefs-i emmâre hizasında henüz duyguları!
Sonra tenkide giriş: Hepsi tasavvufla dolu:
Var mı sôfiyyede bilmem ki ibâhiyye kolu?
İçilir, türlü şenâ'atler olur, bî-pervâ;
Hâfız'ın ortada dîvânı kitâbü'l-fetvâ!
«Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer!»[*]
Urefâ mesleği; a'lâ, hem ucuz, hem de şeker!
Şu kadar var ki şebâbında ufak bir gayret
Başlamış... Bir gün olup parlıyacaktır elbet.
O zaman işte şu toprak yeniden işlenerek,
Bu filizler gibi binlerle fidan besliyecek!"[68]

Âkif bu şiirinde görüldüğü gibi *"Şer'i tağyir ile, terzil ise -hâşâ- sünnet!"* diyerek sünnet namına şeriatın tağyir ve tahrif edildiğini belirtirken, "*Ne Huda'dan sıkılırlar, ne de Peygamber'den."* diyerek de bir

[*] (İran şairi Hâfız'ın bir Farsça beyti:
«Mebâş der pey azar ü herçi hâhî kün
Ki der şerîat-i mâ gayr ez in günâhı nîst.»
Mânâsı: «Kimseyi incitme de ne istersen yap, çünkü bizim kanunumuzda bundan başka bir suç yoktur.»

68 Âkif, *Safahat*, s. 156-157.

insanın hem Allah (c.c.) hem de Peygamberimiz'e (s.a.v.) karşı edebli ve saygılı olmasını vurgular.

3.2.6. Dini Yanlış Anlatmak veya Hadis Uydurma Eleştirisi

Akif'in Kur'ân bilgisi sünnet bilgisinden fazla olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'e olan ilgisi de daha yoğundur. Ancak o sünnetin sahihinin zayıfından ayrılmasını ister. Özellikle insanları sevaba teşvik edeceğim diye Peygamberimiz'in (s.a.v.) söylemediği sözleri hadis diye uydurup piyasaya yayanları şiddetle eleştirmektedir. Bu konuda şunları söylemektedir:

"Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dini:
Hurafeler bürümüş en temiz menabi'ini.
Değil hakâikı şer'in, bugün, bedihiyyat
Bila-münakaşa ikrar olunmuyor... Heyhat!

Âkif cehalet nedeniyle dinin en temiz kaynaklarını hurafelerin bürüdüğünü belirtip, en açık konuların bile tartışmasız kabul edilmediğinden şikâyet etmektedir.

"Kitab'ı, Sünnet'i, içma'ı kaldırıp attık;
Havassı maskara yaptık, avamı aldattık.
Yıkıp şerîati, bambaşka bir bina kurduk;
Nebî'ye atf île binlerce herze uydurduk!
O hali buldu ki cür'et: «Yecûzu fi't-tergîb...»[*]
Karar-ı erzeli fetva kesildi!... Hem ne garîb,

O günün kültüründe, toplumunda «***Yecûzu fi't-tergîb...***» (يَجُوز فِي التَّرْغِيبِ) denildiği zaman anlaşılıyor olmalı ki ilave açıklamaya da gerek hissedilmemiştir.

"Hadisi vaz' ediyorken sevab uman bile var!
Sevabı var mı imiş, bir zaman gelir, anlar!
Cihanı titretiyorken nidâ-yı «Men kezebe...»[**]
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî-edebe:

Âkif hadis rivayet etmenin de hadis uydurmanın da vebalini bilen biridir, ilgili hadîsin metnini de şiirde iktibâs edecek kadar mahirdir.

[*] İbadete teşvik maksadıyla olursa hadîs uydurmak caizdir, manasına!

[**] »*Kim benim ağzımdan bile bile bir hadîs uydurursa varacağı yer cehennemdir*» mealindeki hadîs-i şerif. (Buhârî, İlim, 38).

"Lisan-ı pak-i Nebî'den yalanlar uyduruyor;
Sıkılmadan da «sevab işledim» deyip duruyor!
Düşünmedin mi girerken şerîatin kanına?
Cinayetin kalacak zanneder misin yanına?"
Sevab ümîd ediyor ha! Deyin ki nâmerde:
«Sevabı sen göreceksin huzûr-i mahşerde!
Tepende gezdirecek ra'd-ı intikaamını Hak,
Ki yıldırımları beyninde kaynayıp duracak.
Yakandan inmiyecek dest-i kahrı hüsrânın...
Nasıl iner ki, önünden kaçıp da nîranın,
Civar-ı nur-i nübüvvette mülteca bulsan;
Bu türlü kurtuluş imkânı yok ya... Kurtulsan;
Şu izdihamın elinden -ki belki bir milyar
Nüfüs-i hasiredir- kaçmak ihtimali mi var?
Bugün fesadına kurban olan zavallıların
Vebâli boynuna yüklenmesin mi, yoksa, yarın?
Kolay mı ümmeti ıdlal edip sefil etmek?
Kolay mı dini hurafat içinde inletmek?
Niçin Kitab-ı Îlâhî'yi payimal ettin?
Niçin şerîati murdar elinle kirlettin?
Çıkıp tepinmeye yok muydu başka bir saha?
Nedir bu salladığın çifte, Ka'betullah'a?
Herif! Şu millet-i ma'sûmeden ne isterdin,
Ki doğru yol diye tuttun, dalali gösterdin!»"[69]

3.2.7. İctihadın Şartları Edille-i Şer'îyyeyi İyi Bilmek

Akif dinin temel kaynaklarını bilmektedir, müctehid denilen kişinin taşıması gereken vasıfların da farkındadır. O nedenle gerekli ve yeterli şartları taşımadan içtihada kalkışıp din adına ahkam kesmek isteyenlere de müsamaha ile bakmamaktadır. Bu arada Akif, dinin temel kaynakları olarak sadece Kur'ân-ı Kerîm'i değil, sünneti, icmaı ve kıyası da benimsemektedir. Konuyu anlatan uzunca şiirinin bir bölümünde şunları söylemektedir:

"Bakın ne günlere kaldık: Ya beş, ya altı kopuk,
Yamaklarıyle berâber ki hepsi kılkuyruk,
Utanmadan çıkıyor, içtihada kalkışıyor!

69 Âkif, *Safahat*, s. 247-248.

Bu hâle karşı tahammül hakîkaten pek zor.
Harîmi şer'-i mübînin ahır değil... Oradan
Çekil de kendine bir saha bul, behey nâdân!
Kilitli bir kapı var orta yerde anlasana:
Harem-saray-ı şerî'at değil dalan dalana.
Nasıl ki her kapının ayrı bir anahtarı var,
Onun da var. Bunu idrak eder birinci nazar.
Nedir mi? Anlatayım: Sizde olmıyan irfan.
Biraz hayâ edin öyleyse şaklabanlıktan!
Kilitlidir kapı «ümmî duhat» için, amma
Kıyam-ı haşre kadar ictihad eder «ulema».
Evet, şeraiti mevcûd olunca insanda;
Ne kaldı men' edecek içtihadı, meydanda?
İle'1-ebed yetişir müctehid bu ümmetten;
Şu var ki: Çıkmalı ferda-yı nüra zulmetten.
Kıyas-ı faside bir kerre eyleyin dikkat:
Süveyş'i açtı herif... Doğru... Neyle açtı fakat?
Omuzlamakla mı? Heyhat! öyle bir fenle,
Ki bir ömür telef olmuş o fenni tahsîle.
Düşünmüyor bu kopuklar ki: Müctehid geçinen,
Zamanının olacak muktedası irfanen.
Kitab'ı, Sünnet'i, îcma'ı sağlam anlıyacak;
Hilafı yoklıyacak, ihtiyacı kollıyacak.
Ne içtihadı yapar, yoksa, bir alay - zimmî
Kadar nasîbe-i fıkhîsi olmıyan - ümmî?
Kuzum, eşek nalı yapsan: Bir usta çingenenin
Yanında uğraşacaksın, başında mengenenin.
Peki! Liyakat-i fıtrîsi ademin sade,
Kifayet eylemiyorken bu en hasis işde,
Ya içtihada nasıl kalkıyor bu sersemler?
O içtihada ki: Dünyâ kadar ûlûm ister!
Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe;
Kalır selamet-i milliyyemiz öbür gelişe!
Neden vezaifi taksîme hiç yanaşmıyoruz?
Olursa bir kişinin koltuğunda on karpuz,
Öbür gelişte de mümkün değil selametimiz!
Yazık, yazık ki, bu yüzden bütün felaketimiz.
İçin reculleri kimlerse çıksın orta yere;
Ne var, ne yok, bilelim, hiç değilse, bir kerre.

Sabahleyin mütefelsif, ikindi üstü fakîh;
Sular karardı mı pek yosma bir edîb-i nezih;
Yarın müverrih; öbür gün siyasetin kurdu;
Bakarsın: Ertesi gün içtihada pey vurdu!..,
Hülâsa bukalemun fıtratinde züppelerin
Elinde maskara olduk... Deyin de hükmü verin!"[70]

Akif, Kur'ân-ı Kerîm, sünnet, icma ve kıyas gibi temel delilleri kullanarak günün şartları ve ortamın ihtiyaçlarına göre ictihad edilmesini benimsemektedir. Ancak bu iş, konunun uzmanları tarafından yapılmalıdır. Dini alanda yetkili-yetkisiz herkes görüş bildirir, fetva vermeye kalkışırsa o zaman da milli felaket kaçınılmaz olur.

3.2.8. Kur'ân ve Sünnetten bi Haber Cahil Toplum

Âkif toplumun cahil kalmasına asla hoşgörüyle bakamaz. Hele hele hiçbir şey bilmediği halde din adına ahkam kesip helali haramı belirlemeye kalkışan, farz, vacip, sünnet gibi konularda bilgiçlik taslamaya kalkışan tiplere hiç tahammül edemez. Âsım bölümünde Köse İmam'la Âkif birçok sosyal ve kültürel konuyu gündeme getirip sohbet ederken evlenmek isteyen yaşlı bir paşadan söz açılır. Evin hizmetçisi Rum kızıyla evlenip ilk hanımını ve çoluk çocuğunu perişan edecek adamın/paşanın sünnetten dem vurması Köse İmamı çıldırtır, işte ona sünnetin ne demek olduğunu şöyle anlatır:

"– Artık elverdi İmam, kellemi kızdırma da yaz.
– Bana bak: Hiçbir imam böyle rezalet yazamaz.
– Ay, rezalet de diyor sünnete!
– Sünnet mi?
– Ya ne?
– Öyle şey yok...
– Ne demek!
– Dinle, be hey divâne:
Öyle sünnet denemez, her zaman, evlenmek için;
Vakt olur, sünneti geç, vacib olur erkek için;
Vakt olur, sünnet olur.
– Söylediğim çıktı, tamam!

70 Âkif, *Safahat*, s. 250-252.

– Vakt olur, bir de bakarsın ki, olur böyle: Haram.
– Kimseden dinlememiştim bu senin fetvâyı...
Ne tuhaf!
– Sende tuhaflık, kısa kes da'vâyı.
Çoluğun var, çocuğun var, haremin nâmuslu;
Yaşın altmış beşi bulmuş, otur artık uslu.
Neren eksik, be adam, böyle ne var çıldıracak?
Karı derdiyle yıkılmaz bu kadar yıllık ocak."[71]

Hersekli Şair Arif Hikmet Bey'in içinde bulunduğu ve kendisini asla anlayacak seviyede olmayan toplumun hal-i pürmelalini tasvir ederken de şunları yazmaktadır:

"Öyle bir kavm ki dinlerse neva-yı ninni
Gibi dinlerdi onun zemzeme-i hikmetini!
Öyle bir kavm ki Âşık Ömer'i ezberler;
Sonra Kur'an'ı sıkılmaz da yüzünden heceler.
Öyle bir kavm ki Köroğlu'na peygamber der;
Sonra peygambere binlerce hata nisbet eder!
Öyle bir kavm ki tahsili tanır da bid'at;
Kara cahilliğe Sünnet gibi eyler hürmet!
Öyle bir kavm ki her yaveyi bir ilm sanır,
Öyle bir kavm ki hep meskeneti hilm tanır."[72]

Bütün bu şiirlerinde Âkif'in hem Kur'ân-ı Kerîm hem de hadis-i şerif bilgisinin yeterli derecede olup dini literatüre tamamen vakıf olduğu görülmektedir. Onun şiirlerinin hiçbirinde sünnet Kur'ân'ın önüne geçemez ama Kur'ân-ı Kerîm var diye de asla sünnetten vazgeçilmez, hadisler ihmal edilmez. Kur'ân-Sünnet bütünlüğü Akif'in hayatının her safhasında görülür.

Sonuç

Bu araştırmanın sonucunda Âkif'in, Kur'ân ve sünnet bütünlüğüne alabildiğine önem verdiği görülmüştür. Kendisi Kur'ân hafızı ve sevdalısı olan Âkif, derin Kur'ân bilgisinin yanında sünnete de bigâne değildir. Peygamber aşığı olan Âkif'in, Kur'ân bilgisi kadar

71 *Safahat*, "Âsım", s. 344.
72 *Safahat*, "Hersekli Arif Hikmet", s. 578-579.

olmasa da müslüman bir aydına yetecek kadar hadis kültürüne de vakıf olduğu anlaşılmaktadır.

Zamanın şartlarına ve durumun gereğine göre Âkif ya bir ayeti ya bir hadisi konuşturmaktadır. Daha doğrusu o adeta Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerle konuşmaktadır. Etkili olan her hatip, yazar ve şairde görüldüğü gibi nereden ne tür bir iktibas veya telmih yapılması gerekiyorsa bu sanatı tam yerli yerinde yapmakta, Kur'ân ve sünnetten alıntılar yaparken asla hedefi ıskalamamaktadır.

Âkif nesirde de nazmda da ustadır. O yüzden düz yazılarında dini referanslarla halkın duygularını coşturduğu gibi şiirlerinde de Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şerif gibi dini referansları kullanarak günün şartlarına göre milleti harekete geçirmek istemiş ve başarılı da olmuştur. Bu yüzden zaman zaman ayetleri serlevha yapıp altına şiirlerle açıklama yaptığı gibi bazen de hadisleri aynı şekilde hak davada istihdam etmiştir. Bazen direkt bir ayeti veya hadisi vermemekle beraber satır aralarında verdiği örneklerle ayet ve hadislerden ne kadar etkilendiğini ve istifade ettiğini göstermiştir. Ancak içinde bulunduğu şartlara göre yaptığı iktibaslar ve telmihler Âkif'in tüm bilgi birikimini göstermeye elbette yetmez. Onun bu konudaki uzmanlığı metin içinde yer yer değinildiği gibi biraz da kendisini yakından tanıyanlardan dinlemek suretiyle anlaşılmıştır.

Âkif, kimden gelirse gelsin, yanlış olduğuna kanaat getirdiği bir fikri reddettiği gibi, doğru gördüğü, doğru bildiği ve doğru olduğuna inandığı bir inanç, bir kanaat, bir fikir veya bir bilginin kimden geldiğine bakmaksızın alıp kabul etmiştir. Bu nedenle onun gerek Safahat'ındaki şiirlerinde gerekse diğer düz yazılarında yaptığı alıntı veya verdiği örneklere bakarak Âkif hakkında hemen şu veya bu akımı takip etmiştir denemez. Dolayısıyla onun bazı mısralarına bakılarak "Kur'âniyyûn" hareketinin önderlerinden veya taraftarlarından olduğuna karar verilemeyeceği gibi bütün bir hadis külliyatını ve sünnet geleneğini bir kenara bırakarak sırf "Bize Kur'ân yeter" diyenlere öncülük ettiği de iddia edilemez.

Âkif çocukluğundan itibaren Kur'ân kültürüyle yoğrulmuş, peygamber (s.a.v.) aşığı, sünnet sevdalısı, hadislerin sahihini zayıfından ayırt etmek isteyen dürüst, samimi, gayretli, ömrünü din, iman, vatan uğrunda harcamış İslam'a teslim olan bir Müslüman aydındır. O, öyle sırf bir iki yazısı veya birkaç mısraıyla anlaşılmayacak kadar da de-

rin bir mütefekkir ve kalbi hak davasıyla çarpan duygulu bir şairdir. Onu tanımak ve anlamak için topyekûn eserlerini ve çilekeş hayatını enine boyuna incelemek gerekir. Bu çalışmada ise onun çok renkli hayatından sadece bir bölümü incelenmeye çalışılmıştır. Hiçbir konuda son sözün söylediği ve hiçbir çalışmanın hatasız olduğu iddia edilemez. Aynı şekilde Âkif'in de hatasız olduğunu iddia edemeyiz. Görülen eksik ve kusurlar varsa kul olmanın gereğidir. Bu konularda daha nice kalem erbabını nice çaba ve gayretler beklemektedir. Görülen hata ve yanlışların gerekçeli olarak tarafımıza bildirilmesini arzu eder, samimi uyarılar için şimdiden teşekkür ederiz.

Kaynakça

aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-12228/mehmet-akif-ersoy-yili-etkinlikleri.html.

Aydar, Hidayet. "Bir Kur'ân Müfessiri Olarak Mehmed Âkif", *Diyanet İlmi Dergi*, 32/4 (1996).

Bilgiz, Musa, "M. Âkif'in Şiir ve Düz Yazılarında Kur'ân'dan Temalar", *EKEV Akademi Dergisi*, 15 (2003).

Canan, İbrahim. *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995).

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018).

Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2012.

Düzdağ, M. Ertuğrul. *Mehmed Âkif Hakında Araştırmalar I*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2006.

Düzdağ, M. Ertuğrul. *Mehmed Âkif Hakında Araştırmalar II*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2006.

Edib, Eşref, *Mehmed Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*. Haz. Fahrettin Gün. İstanbul: Beyan Yayınları, 2011.

Ersoy, Mehmed Âkif. *Safahat* nşr. Ertuğrul Düzdağ. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.

Ersoy, Mehmed Âkif. *Tefsîr Yazıları ve Vaazlar, nşr. Ertuğrul Düzdağ.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*, Haz. Necmettin Türinay. İstiklal Marşı'nın 100. Yılında M. Akif Ersoy Şiir Külliyatı Safahat. Ankara: TBMM, 2021.

Gümüş, Sadrettin. *Kur'an-Sünnet Bütünlüğü*. Kur'an ve Tefsir Araştırmaları I, İstanbul: Ensar Vakfı Yayınları, 2000.

Güven, Şahin. "Kur'âniyyûn Ekolü -Temsilcileri, Tefsirleri ve Tefsirdeki Yöntemi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (2001).

Hakim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi' Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Hallâf, Abdülvehhab *İlmu Usûli'l-Fıkh*. thk. Muhammed Edib es-Salih, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2011/1432.

Kara, Necati. *Kur'an-Sünnet Bütünlüğü*. Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1995.

el-Munavi, Zeynuddin Muhammed Abdürrauf b. Tacilarifin b. Ali. *Feyzu'l-ḳadîr şerhi'l-câmi's-saġîr*. thk. Hamdî ed-Demirdaş Muhammed. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1418/1998.

el-Müttaki, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Hindi. *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. neşr ve tashih: Bekri Hayyani, Saffet Sakka. Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405.

Nuaym b. Hammad, Ebû Abdullah Nuaym b. Hammad b. Muaviye. *Kitabü'l-Fiten.* thk. Semîr b. Emin ez-Züheyri. Kahire: Mektebetü't-Tevhid, 1991/1412.

Öz, Asım. "Kur'an'ın İlhamı Asrın İdraki: Akif'in Eşikleri Aşan Kırılgan İslamcılığı." *Vefatının 75. Yılında Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyum Bildirileri 12-13 Mart 2011*.

Öztürk, Mahmut. "Mehmet Akif'in "Kur'an'a Hitap" Şiiri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24/41 (2019).

Şen, Ercan. "Âkif Literatürüne Yeni Bir Katkı: Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'ân Anlayışına Dair Yapılan Çalışmalar Üzerine Bibliyografik Bir Deneme". *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6 (2015).

Şen, Ercan. "İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'ân Yorumu," *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi = Journal of the Near East University Islamic Research Center.* 1/2 (2015).

Turgay, Nurettin. "Mehmed Akif Ersoy'un Şiirlerinde Kur'an Etkisi ve Din Yoluyla İrşad". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi.* 1/2 (2012).

Ünal, Mehmet. *Dinin Anlaşılmasında Kur'an Sünnet Bütünlüğüne Dair*, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Aziz Hatırasına II. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Gelenek ve Bilgi Bütünlüğü Sempozyumu Bildiri Kitabı (2019).

Zeydan, Abdülkerim. *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh.* Bağdat: Mektebetü'l-Kuds, 1396/1976.

ez-Zühaylî, Muhammed Mustafa. *el-Veciz fî Usuli'l-Fıkhi'l-İslâmî.* Dımaşk : Dârü'l-Hayr, 2006/1427.

ez-Zurkânî, M. Abdülazîm. *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.